

dessa olika synsätt beskrev en förändrad tonvikt snarare än en dikotomi. Föreställningar om ett kulturellt folk (*natio*) och ett politiskt folk (*civis*) var mångsekelgamla och har kommit till otaliga uttryck genom Europas historia. Det som nationalismen gjorde var att förena dessa idéer till en sammanhållen ideologi. Men på samma sätt som dygder instinktivt kunde ges nationella attribut även under tidigmodern tid har senare tiders nationalisterna ofta haft puritaner i sina led som hävdade att just *de* är de rätta företrädarna för nationen. I bägge fallen har det rört sig om intuitiva snarare än logiska bestämningar, vilket ligger i sakens natur. Som Benedict Anderson påpekat: »unlike most other isms, nationalism has never produced its own grand thinkers«, och man skall inte förvänta sig rationell konsistens i en huvudsakligen känslomässig världsåskådning.⁸

I gengäld skall medges att jag kanske överdriver Engelhardts ståndpunkter för att få fram mina egna poänger, för i rättvisans namn måste sägas att hon genomgående resonerar klokt och balanserat i sin analys. Ett exempel som visar att våra uppfattningar inte står långt ifrån varandra är när hon framhåller, att för patrioterna var frihet och disciplin inte motsatspar utan »komplementære udviklingstræk« (s. 368). Just ambitionen att försöka förstå och se sammanhang där många andra skulle le logisk inkonsekvens är ett sympatiskt drag hos Engelhardt.

Även om jag haft en del synpunkter på definitioner och avgränsningar skall det framhållas att de i första hand rör den organisationshistoriska aspekten medan den viktigare idéhistoriska analysen är alltigenom övertygande. Sammantaget är Juliane Engelhardts bok en värdefull och vederhäftig undersökning som kommer att stå sig under lång tid.

Jonas Nordin

NIKLAS THODE JENSEN: *For the Health of the Enslaved. Slaves, Medicine and Power in the Danish West Indies, 1803-1848*. København 2012, Museum Tusulanums Forlag. 352 s. 400 kr.

Det har under det senaste årtiondet utkommit en rad intressanta studier i och om det danska koloniala förflutna. Fältet för dansk utomeuropeisk historia har därmed vidgats och den danska forskningen har bestämt anknutit till den internationella debatten om det koloniala

⁸ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition (London & New York 1991) s. 5.

förflutna i den atlantiska världen. Mycket av den forskning som kan räknas som stilbildande i denna genre bedrivs ur ett postkolonialt perspektiv men det som måste räknas som verkligen tunga bidrag är därtill bastanta källbaserade social-, samhälls-, idé- eller kulturhistoriska framställningar.

Niklas Thode Jensens studie om hälso- och sjukvården i Danska Västindien är ett utmärkt exempel på den nyare danska historieforskningen som tveklöst kommer att sälla sig till skaran av solida och samtidigt inspirerande granskningar av det danska koloniala förflutna. Studiens ambitionsnivå är hög och bygger på den postkoloniala kritiken mot den tidigare forskningen som för ensidigt undersökt det koloniala rummets komplexitet enbart ur – de vita – makthavarnas synvinkel. Thode Jensens infallsvinkel är bred: hälsa, sjukdom och makt på de danska västindiska öarna undersöks både ur ett ovanifrån- och underifrånperspektiv, ur makthavarnas liksom ur slavarnas förståelse- och aktionshorisont. Liksom alla empiriska studier är problemet den snäva tillgången till källor: medan de statliga auktoriteterna och de vita privata aktörerna har lämnat efter sig material för att kunna kartlägga hur kolonialstaten och de enskilda plantageägarna vinnlade sig om sina slavars hälsa och organiserade sjukvården på öarna och de enskilda plantagerna, finns det ytterst få källor som skulle delge slavarnas positioner och ambitioner.

Thode Jensens lösning är att operera med ett interdisciplinärt angreppssätt – här: medicinsk antropologi samt nutritionsforskning – för att därigenom bredda både tillgången till källor och deras läsning. Detta ter sig som ett självklart val i och med att studiens syfte är att undersöka dödligheten bland slavpopulationen samt plantageägarnas och den koloniala administrationen försök att greppa, åtgärda och förebygga sjukdomar och främja en positiv demografisk utveckling genom att införa och bygga upp ett hälso- och sjukvårdssystem. Blickpunkten är på tiden efter 1803 då det danska förbudet på att införa nya slavar från Afrika till de danska kolonierna i Västindien hade trätt i kraft. För såväl plantageägarna som den koloniala staten gällde frågan att hur garantera en adekvat mängd med slavar för att trygga behovet av arbetskraft på plantagerna under en tidsperiod då slaveriet ännu var tillåtet – det upphävdes först 1848 (vilket även är slutpunkten för avhandlingen).

Undersökningen behandlar den koloniala situationen på de danska öarna ur ett jämförande perspektiv: hur gestaltade sig hälso- och sjukvård samt hur tillgodosågs livsmedelsförsörjningen och näringstillgången på plantagerna i jämförelse med förhållandena på de närliggande brittiska och franska öarna?

Fyra studier om förhållandena i brittiska Västindien och Indien har varit vägledande för författaren: Barry W. Higmans kvantitativa demografiska studie om slavpopulationen, Richard Sheridans kvalitativa medicinsk-antropologiska studie om sjukdomar och hälsovård, Kenneth Kiples studie om den lokala ekologins och miljöresursernas betydelse för tillgången av föda samt David Arnolds kritiska granskning av konflikten mellan kolonistörernas och de koloniserades förståelse av hälsa och sjukdom.

Bokens upplägg följer en logisk framställning. I det första kapitlet ger författaren undersökningens teoretiska och metodologiska positioner. Läsaren kan enkelt ta till sig de centrala frågorna som genomsyrar studien: vilka sjukdomar grasserade bland slavbefolkningen, vilken hälso- och sjukvårdspolitik genomfördes, vems hälso- och sjukdomsförståelse artikulerades, samt hur yttrade hälsovården maktrelationer mellan den koloniala administrationen, plantageägarna och slavarerna?

Thode Jensen har valt att inte enbart presentera en horisontal analys av tillståndet på de tre danska västindiska öarna S:t Thomas, S:t Croix och S:t Jan, utan samtidigt genomföra en vertikal djupanalys av tillståndet på fyra slavplantager på S:t Croix. Valet att integrera en vertikal studie i undersökningen ser jag som mycket givande och nödvändig. Där- emot ger begränsningen av fallstudierna till enbart S:t Croix en möjlig snedvridning av undersökningen – eller i varje fall av dess underrubrik – *Slaves, Medicine and Power in the Danish West Indies* – som öppnar frågan om hur läget var på de två andra öarna. Plantageväsendet var inte lika omfattande på dessa och ingendera av öarna var mera kända som egentliga plantageöar under 1800-talet.

Däremot fanns det en relativt omfattande slavpopulation på båda öarna och inte minst på S:t Thomas med dess internationella hamn Charlotte Amalie är det att förvänta sig att hälso- och sjukvård kom att gestalta sig på ett annat sätt än på slavplantagerna – eller? Denna fråga, liksom även en undersökning av förhållandena i de två andra städerna Frederiksted och Christiansted på S:t Croix kunde möjligtvis peka på en ytterligare nivå av en redan komplex kolonial vardag.

Bokens andra kapitel ger en bra bakgrund till Danska Västindien, dess historia och ekologi samt de demografiska och ekonomiska förhållandena på öarna. Här behandlas även uppbyggnaden av den koloniala sjuk- och hälsovården sedan år 1755. Föga förvånande kom förebilden för vården ifrån Danmark och var hierarkisk uppbyggd med en *landfysikus* i spetsen för sjukvården (fr.o.m. 1780). Under honom fanns ett antal militära och civila läkare och sjukhus/sjukstugor både i städerna

och på plantagerna samt en parallellstruktur med kungligt utnämnda och statligt avlönade föderskor och barnmödrar (från 1768) och apotekare med kungligt tillstånd (från 1770). Därutöver inrättades år 1816 en statlig (kolonial) hälsokommission. Intressant är att den medicinska personalen var högre per capita i Danska Västindien än i moderlandet under första hälften av 1800-talet (Danska Västindien: omkring +/- 2 000 invånare/läkare; Danmark: +/- 3 000 invånare/läkare; se figur 2.11)! Det höga antalet läkare i Västindien betydde dock inte att de demografiska förhållandena skulle ha varit acceptabla eller att de medicinska inrättningarna skulle ha kunnat förhindra den negativa demografiska utvecklingen bland slavpopulationen som registrerades under samma period. (Minskningen av slavpopulationen var i och för sig inget nytt fenomen utan hade kännetecknat slavplantagerna under hela dess existens. Skillnaden till decennierna före år 1803 var att underskottet alltid kunde ersättas med import av nya slavar; denna utväg fanns inte mera därefter.)

Jämfört med de brittiska och de franska förhållandena framstår den danska hälso- och sjukvården visserligen inte som särdeles originell eller effektiv med vissa undantag. Medan sjukvårdsstrukturerna på de franska öarna i mångt och mycket kom att likna de danska infördes obligatorisk sjukvård på plantagerna först år 1786 (på S:t Croix hade detta genomförts ett antal decennier tidigare). De brittiska öarna saknade överhuvudtaget en utbyggd kolonial (statlig) sjuk- och hälsovård.

Vardagen skiljde sig dock föga på de olika öarna: den koloniala eller privata plantagesjukvården var och förblev rudimentär och var effektiv endast till den del som europeisk medicinsk kunskap var det. Parallellt med den europeiska koloniala hälso- och sjukvården existerade därför slavarnas egna medicinska praktiker och förståelse som i mångt och mycket byggde på afrikanska förebilder. Ofta utpekades dessa praktiker som humbug av de koloniala representanterna samtidigt som deras terapeutiska kunskap och insikter om olika örter och växters läkande effekter i vissa fall till och med erkändes och utnyttjades av kolonisatorerna.

Bokens tredje kapitel inbegriper en djupanalys av sjukdoms- och hälsovården samt mortaliteten och dess orsaker på fyra plantager på S:t Croix. Detta kapitel liksom även det fjärde som innefattar tre fallstudier av de danska kolonialmyndigheternas hälsoadministration bygger på ingående källstudier. Speciellt fallstudien om slavarnas tillgång av tillräcklig med föda för att tillgodose närings- och energibehovet ser jag som mycket intressant. Här kan Thode Jensen empiriskt belägga

vad som tidigare har antagits nämligen att tillgången till livsmedel var otillräcklig: underlaget för de fyra plantagerna visar att det i medeltal fattades omkring 3-4 MJ/dag. Ej heller kunde detta underskott till fullo kompenseras av slavarnas egna odlingar eller genom jakt och fiske. Liknande förhållande registrerades för övrigt även på de brittiska och franska öarna. På två andra punkter kom dock förhållandena att positivt avvika på de danska öarna – dels genomfördes här systematiska smittkoppsvaccineringar av hela befolkningen fr.o.m. 1818, dels utvecklades systemet med föderskor och barnmorskor under samma period.

Niklas Thode Jensens undersökning är en omarbetad version av hans doktorsavhandling. Boken är rikt illustrerad och mycket väl redigerat. Läsar- och användarvänligheten har ytterligare underlättats genom ett person- och sakindex. Förlaget Museum Tusulanum Press är att gratulera för ett gott arbete och ett synnerligen trevligt slutresultat.

Holger Weiss

BERTEL NYGAARD: Guldalderens moderne politik. Om krisediagnose, utopi og handling hos Johan Ludvig Heiberg. Aarhus Universitetsforlag 2011. 259 s. 298 kr.

Dette er – sagt med megen oprigtighed og et lille strøg sarkasme – en dyb bog. Den er rig på interessant stof og produktive erkendelser, men ægger på nogle punkter til modsigelse og debat. Foruden det egentlige emne spiller et sidetema – den socialistiske utopi – en væsentlig rolle. Det sker på en halvvejs skjult måde, men samtidig markeret ved tydelige signaler. Den klareste indikation er den store hyppighed Marx optræder med inde i teksten. Allerede omslaget giver dog et fingerpeg: Kartonbindet er dybt sort og lærredsryggen knaldrød – revoltens og socialismens symbolske farver.

En anden mulig association forankret i den historiske kontekst er *Rødt og sort*, Stendhals roman fra 1830. Også dette værk tematiserer mentale og politiske opbrudsstemninger i det 19. århundredes første halvdel. Der er ydermere et sammenfald i *Leitmotiv*: Begge bøger handler om et begavet og ambitiøst individ der frustreres over diskrepanserne mellem det ønskelige og det opnåelige, og hvis store plan mislykkes.

Bertel Nygaards bog er ingen roman, men dens hovedperson er dog en helt – en tragisk en af slagsen, hedder det mod slutningen. Umiddelbart forekommer denne udgang overraskende eftersom Johan Lud-